

4-MUSA CARULLAH

al-Amin, Muhsin, 1865-1952.
[Naqd al-Wash'ah fi naqd 'aql'id al-Sh'ah li-Musa
Jar Allah ibn Fatimah al-Turkistani / ta'lim Muhsin
al-Amin. — al-Tab'ah 1. — Beirut : Matba'at al-
Insaf, 1951.
522 p. ; 23 cm.
Arabic

naf 6-6822

MH OU WaU

22 TEMMUZ 1992

Kur'an (Tarihi)
Musa Carullah

14512. d. 33

KUR'AN APPENDIX
RUSTUFADUNI (Musa Jar Allah)

تاريخ القرآن والمصاحف

Ta'rikh al-Kur'an wa 'l-masahif. [A
treatise on various questions relating
to the Kur'an.]
pp. 16.

St. Petersburg, 1905.

21 MARS 2000

Musa Carullah per

18 MART 1991

Mehmet Görmez

Musa Carullah Efendi

Ank. Ü. İ. Fak. Y. Lis. Perzi 1989

Musa Carullah
Kur'an (Tarihi)
RUSTUFADUNI (Musa Jar Allah)

14512. d. 33

تاريخ القرآن والمصاحف

Ta'rikh al-Kur'an wa 'l-masahif. [A
treatise on various questions relating
to the Kur'an.]
pp. 16.

St. Petersburg, 1905.

8°

22 KASIM 1999

Musa Carullah'ın öHatuñö adlı kitabı ışığında İslam kadını. ULAŞ, Semra.
Yüksek Lisans. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1993. 265 s.,
86 ref.

Danışman: Doç. Dr. Müçteba Uğur. Dili: Tr.

16 MAYIS 1999

KUR'AN APPENDIX

al-SHATIBI (Kasim ibn Firruh)

14512. o. 14

عقيلة
اتراب القصائد
في اسنى المقاصد
Dāni

ʿAkīlat atrāb al-kasā'id fi asna 'l-makāsīd.
[A metrical treatise on the orthography of
the Kur'an, founded upon 'Uthmān ibn Sa'īd
al-Dāni's al-Muknī'. With a commentary by
Musa ibn Jar Allah Rustufadunī.]
pp. 72.

Kazan, 1908.

8°

132139 MUSA CARULLAH

10 OCAK 1992

ARAŞTIRMACI
TEZİN ADI

: Mehmet Görmez

: Musa Carullah Bigiev

TÜRÜ

: Master

DANIŞMAN

: U. Said Haticeoğlu

ÜNİVERSİTE ve BÖLÜM

: Ank. Ü. İlahiyat Fak.

BITİŞ TARİHİ

: 1989

BASILDIĞI YER-TARİH

veya

BULUNDUĞU KÜTÜPHANE :

Sahibi Musa b. Firruh
RUSTUFADUNI (Musa Jar Allah)

14512. o. 14

عقيلة
اتراب القصائد
في اسنى المقاصد

ʿAkīlat atrāb al-kasā'id fi asna 'l-makāsīd.
[A metrical treatise on the orthography of
the Kur'an, founded upon 'Uthmān ibn Sa'īd
al-Dāni's al-Muknī'. With a commentary by
Musa ibn Jar Allah Rustufadunī.]
pp. 72.

Kazan, 1908.

8°

2068 AKHMETOVA, Elmira. Musā Jārullāh Bigiev
(1875-1949): political thought of a Tatar Muslim
scholar. *Intellectual Discourse*, 16 i (2008) pp.49-71.

MADDE YAYIMLANDIRTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

10.05.2000

Cilt 7

13 Şubat 2016

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

TÜRK DÜNYASI DÜŞÜNÜR TEMSİLCİLERİ

Editör ve Yazar: Süleyman Hayri BOLAY

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	038710
Tas. No:	920.0956 BOLAY

Ankara
2015

MUSA CÂRULLAH BIGİYEV (D. 1875 - Ö. 1949)

S. Hayri BOLAY

Musa Cârullah (132139)

HAYATI VE ESERLERİ

Hayatı

Kazanlı bir Müslüman Türk âlimi, derinliği olan bir *mütefekkir*(düşünür) dir. Ailesi güney Rusya'nın Penza ilinin Çımbar ilçesine bağlı Kikino köyünden gelmektedir. Babası Molla Cârullah Abdülkerim Bigiyef, köylerindeki medresede okumuş, sonra ticaretle uğraşmak için Rostov şehrine göçmüştür. Musa Cârullah bu göç esnasında Novo-Çerkas şehrinde 1875'te dünyaya gelmiştir. Babası genç yaşta vefat edince onunla annesi yakından ilgilenmiş, onun sağlam bir dinî eğitim alması için Kazan'daki ünlü bir medreseye göndermiştir. Musa Cârullah, dinî ilimlerde daha da derinleşmek için Maverâünnehir taraflarına yönelir. Sahalarında söz sahibi olan kimselerden özel dersler aldı. Fıkıh ve kelâmın yanında felsefe ve matematik dikkatini çekmekteydi. Özel olarak matematik ve felsefe dersleri aldı. Pisagor'u, Eflatun ve Aristo'yu, Descartes'i ve F.Bacon'un fikirlerini yakından tanıdı. Bu matematik tutkusunun fikren gelişmesinde etkili olması mümkündür. Akli mutlak ve yanılmaz sayması, fikirlerindeki açıklık, delillerde sağlamlık arama hassasiyeti bu tutkunun eseri olsa gerektir. Cârullah daha sonra Mısır'a gitti. Orada fıkıh ve hadis âlimlerinden özel dersler aldı. Mısır'da geçen üç yıl boyunca Kur'ân tarihi ile meşgul oldu. Oradan Mekke ve Medine'ye geçti. Orada bir süre kaldıktan sonra, Hindistan'ın Deyubend şehrine geçti. Bazı ilim adamlarıyla görüştükten sonra, Şam'a, oradan Beyrut'a geçti, oradan da Rusya'ya döndü. Gittiği yerlerde tahayyül ettiği İslâmî eğitimi bulamadığı için eğitimin yenilenmesi davasına yöneldi. O, bir kısım İslâm düşünürlerinin eserlerini yeniden canlandırarak medrese talebeleri için yeni, canlı bir İslâmî literatür teşkiline yöneldi. 1905'e Rostov'da evlenmiştir.

4739 - 4754

- 1 AHMET İŞLEYEN, Musa Carullah Bigiyef'in Kur'an anlayışı ve yorum yöntemi, Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2002
- 2 AKİF SAVAŞ, Kelam'ın yenileşme sürecinde Musa Carullah Bigiyef, Dokuz Eylül Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2010
- 3 NURİ ÖZ, İslam düşüncesinin yenileştirilmesi bağlamında Mustafa Sabri ile Musa Carullah Bigi'nin karşılaştırılması, Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2007
- 4 RAİM GAFAROV, Musa Cârullah Bigiyev'in kader hakkındaki görüşü, Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2009
- 5 REMZİ KURTDEDE, Musa Carullah Bigiyef ve İslam Hukuku ile ilgili görüşlerinin değerlendirilmesi, Ankara Üniversitesi, Doktora, 2011
- 6 YAKUP KAYHAN, Musa carullah'ta dini çoğulculuk, Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2007

DOĞU'DAN BATI'YA DÜŞÜNCENİN SERÜVENİ

MEDENİYET PROJELERİNİN İNŞA SÜRECİNDE
ÇAĞDAŞ İSLÂM DÜŞÜNCESİ

9. Cilt

Proje Editörü

PROF. DR. BAYRAM ALİ ÇETİNKAYA

9. Cilt Editörleri

Doç. Dr. Selim EREN

Doç. Dr. Ali ÖZTÜRK

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	242388
Tas. No:	109 DOĞİB

İnsan

İstanbul 2015

(132433) MÛSÂ CÂRULLAH BIGİYEF'İN
KUR'AN YORUMLARINA DAİR ELEŞTİREL BİR TAHLİL

Mahmut Ay*

23 Temmuz 2016

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

"İnsanın görevi, hakikati aramaktır.
Hakikati bulmak, insanın görevi de-
ğil bilâkis gayesidir."¹

GİRİŞ

Mûsâ Cârullah Bigiyef, İslâm toplumlarının ve devletlerinin siyasî, askerî, iktisadî ve kültürel açıdan tam bir çöküş sürecinin içinde olduğu bir dönemde yaşamış, bu çok yönlü çöküşün ızdırâbını duymuş, sebepleri ve hâl çareleri üzerinde kendine has fikirler üretmiş bir ilim, fikir ve aksiyon insanıdır. Kendisi bir din âlimi olduğu için, ictimâî ve siyasî meselelere dinî kaynaklı çözümler üretmeye çalışmış, ayrıca pek çok dinî konuda geleneksel anlayışları eleştirerek kendine özgü birtakım düşünceler ortaya koymuştur. Onun en temel referans kaynağı, Kur'an-ı Kerîm'dir. O, pek çok Kur'an âyetinin tarih boyunca yanlış anlaşıldığını öne sürerek, bazı özgün yorumlar üretmeye çalışmıştır. İşte bu çalışma, Bigiyef'in, Kur'an ve onun yorumu konusundaki nazarî düşüncelerinin ve bu düşüncelerin pratik uygulamalarının, özet bir şekilde tahlil ve tenkidini konu edinmektedir. Bu konuda, daha önceden bazı çalışmalar yapılmıştır.² Ancak bu çalışma, kendine has bir tasnif, tahlil ve tenkidi hâizdir.

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

1. Mûsâ Cârullah, *Uzun Günlerde Oruç*, Hazırlayan: Abdullah Kahraman, İz Yayıncılık, İstanbul 2009, s. 35.
2. Bkz. Celal Kırcı, "Mûsâ Cârullâh'a Göre Kur'an'ın Doğru Anlaşılmasındaki Mantık Sorunu Üzerine Bazı Düşünceler, *Kur'an Mesajı*", *İlmi Araştırmalar Dergisi*, 1999/2, cilt: II, sayı: 22, 23, 24, s. 113-118; Ahmet İşleyen, *Mûsâ Cârullah Bigiyef'in Kur'an*

763-806

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

21 Nisan 2016

Şentürk, Mustafa

Musa Cârullah 132139

Mûsâ Cârullâh'ın Târîhu'l-Kur'ân ve'l-Mesâhîf Adlı Eseri ve Tefsîr İlmi
Açısından Değeri, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [Atatürk
Üniversitesi İslâmi İlimler Fakültesi Dergisi] [İİFD] [EAÜİFD], 2014, sayı:
42, s. 107-125

- Musa Carullah

10881

Musa Carullah Bigi hayatı fikirleri ve eserleri. GÖRMEZ, Mehmet. Bil. Uz. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1989. 148s.
Danışman: Prof.Dr.Mehmet Said Hatiboğlu.

06 MAYIS 1993

- Musa Carullah

06 MAYIS 1993

Rusya Türklerinden Musa Carullah Bigi (1875-1949). 5176
KANLIDERE, Ahmet. Bil. Uz. Marmara Üniversitesi, Sosyal
Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1988. 95s.
Danışman: Doç.Dr.Nadir Devlet.

Diyadinin tarihi

N. Dönem

12 EKİM 1979

TÜRKİYE'DE ÇAĞDAŞ DÜŞÜNCE TARİHİ

Musa Carullah (272-275)

ÜLKEN YAYINLARI: 1 / H. Z. ÜLKEN BÜTÜN ESERLERİ: 1 / KAPAK:
DENİZ ORAL / BASKI: KARDEŞLER MATBAASI Himayet Etfal Sok.
Çavuş Han / KAPAK BASKI: EBRU GRAFİK / ÇİLT: NUMUNE MÜ-
CELLİTHANESİ / BİRİNCİ BASKI: İSTANBUL 1966 / İKİNCİ BASKI:
HAZİRAN 1979 / GENEL DAĞITIM: SERHAT DAĞITIM.

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi Kütüphanesi	
Kayıt No :	463
Tasnif No. :	199.56 ÜLK-T

ÜLKEN YAYINLARI

İstanbul 1979

yette kadınlarımız» adlı bir eser yayınladı. Ona göre dini kanunlara ve İslam hukukçularının sistemlerine değişmez gözüyle bakmamalıdır. Onlarda zamanın değişmesi ile hükümlerin değişeceği esası vardır. Modern Mısır edebiyatında bunun benzerleri Şeyh Abdülkerim Meragî, Muhammed Hasen Abdurrâzık, v.b. dir. Mısır'da İçtimai İş Bakanlığının teklif ettiği 1939 kanunu çok karılı evlenmeyi (polygamie) ve boşanmayı sınırlamaya çalışıyordu. Fakat El-Ezher'in hücumlarıyla karşılaştı. Onlar bu kanaati şeriata aykırı saydılar. (365)

Seyid Emir Ali de aynı mahiyettedir. (366) Emir Ali, İslamiyeti akılcı gözle tetkik ediyor. Pratik olarak bu sorunun türlü dini manzaralarını açıklıyor; bütün eski kanaatleri gözden geçiriyor: «Polygamie, hatta polygynie bazı hal ve şartlarda zaruretli. Fakat zamanımızda şartlar değişmiştir ve bu ihtiyaç kalmamıştır» diyor. Mutaassıp çevrelerde bu fikirler şiddetli tepki uyandırdı. Emir Ali çeşitli İslam ırklarının matrimonial âdetlerini anlatıyor. Ona göre ilk Hıristiyan kilisesi gizli veya açık olarak çok karılı aileyi kabul ediyordu. O bu âdeti yalnız Araplarda değil, İranlılar ve Yahudilerde de mevcut görüyor. Smith'e göre kısmen doğru ve kısmen aşırı olan bu mütalealardan sonra Emir Ali, Peygamberin o vakte kadar kadınlara sahip olmadıkları hakları verdiğini ve çok karılı aileyi sınırladığını ve birçok şartlar koyduğunu söylüyor. Kuran'ın evrim prensipini kabul ettiğini söyledikten sonra İslamiyette eski kurumların düzeltilmesi işinin başka yerlerden daha nazik ve reformatörün sorumluluğunun daha ciddi olduğunu katıyor. Nitekim İktal de Gökalp'in yaptıklarından haberdirdir: «Onun tarafından ileri sürülen erkek-kadın eşitliği İslâm kanununa uygundur. Milletler ilerledikleri halde hukuk olduğu gibi kalıyor. Gökalp'in istediğini gerçekleştirmek için İslâm aile hukukunda büyük bir değişiklik yapmaya lüzum yoktur» diyor. «Miras paylarının eşit olmamasından, erkeklerin kadınlara üstün olduğu sonucunu çıkarmamalıdır. Böyle bir sonuç İslâmın ruhuna aykırıdır.»

İslam modernistleri arasında, üzerinde ciddiyle durulması gereken birisi Musa Carullah (1875-1949) tir. Rusya'da Azak kalesinde doğdu. Ailesi Nogay Türklerinin Altovul (Altıoğul) soyundandı. Musa Carullah'ı anası yetiştirdi. Rusça, Arapça öğrendi. Kazan medresesinde okudu, sonra İstanbul'a geldi buradaki hemşehrisi Musa Akyiğit kendisini Mısır'a gitmeğe teşvik etti. Orada da Muhammed Abduh ile tanıştı, sonra Hindistan'da tanınmış bilginlerle temas etti, tekrar Mısır'a geldi. 1904 te Azak'a döndü. 1908 de annesinin ölümünden sonra Petersburg'a gitti, orada Kadî Reşid İbrahim ile «El-Tilmiz» gazetesini çıkardı. Bir süre sonra Emanet matbaasını kurdu. Eserlerinin bir kısmını Kazan'da, bir kısmını bu şehirde bastırdı. Bu sırada İslam ilimleriyle olduğu kadar Batı kültürüyle de temastaydı. 1906-1916 arasında İslamda modernizm ve reform fikirlerini yayan birçok eserleri çıktı. Ebu'l-Alâ el-Maârri'nin «Lüzumiyyat»ından tercümesi, «Uzun Günlerde Rûze», «Rahmet-i İlahiye Bürhanları», «Halk Nazarında Bir Nice Mesele» bunların başlıcalarıdır. Bolşevik idaresi zamanında Taşkent'te tevkif edildi. 11 ay hapiste kaldı, bu sırada «İslâm Milletlerine» adı ile yazdığı eserini ancak 1923 te Berlin'de bastırdı. Komünizme karşı yazdığı bir eserinde İslam milletlerinin uyanış yollarını gösteriyor. Bütün sömürgecilerin İslam âlemini sömürdüklerini söylüyordu. 1926 da Mekke'de toplanan İslam kongresine katıldı. Bu sırada iki defa İstanbul'dan geçti. 1930 da gizlice Fergana'ya gi-

(365) Wilfred Smith, Islam in Modern History.

(366) Seyyid Emir Ali, The Spirit of Islam, (2 6dit. London.)

dip oradan Kaşgar'a kaçtı. Kaşgarlıların yardımı ile vaktiyle Petersburg'ta matbaa kurduğu gibi bu sefer onların yardımı ile Berlin'e gitti, orada bir matbaa kurarak yayınlarına, devam etti. 1935-1937 arasında Mısır, Irak, İran ve Hindistan'da dolaştı. 1938 de Japonya'ya gitti. 1939 da İngilizler tarafından Peşaver'de tevkif edildi. Behupal hâkiminin yardımı ile serbest bırakıldı ve onun himayesinde eserler yazdı. (367) Bir süre yine Mısır'da ve İstanbul'da çalışmalarına devam etti. En son gelişinde İstanbul'da uzunca hasta yattı ve 1949 da Mısır'da öldü.

Zeki Velidi, onu bir İslam reformatörü olmaktan ziyade Kuran ilminde derinleşmiş bir uzman olarak görüyor. (368) Fakat ayrıca modernizm fikirlerini de özetliyor. A. Battal Taymas, hayatını etraflı olarak yazıyor. Musa Carullah ekol kurmuş bir alim değilse de, onu bir düşünür sayıyor. (369) Savunduğu fikirleri şöyle özetliyor: «1) Kuran eskimiş bir kitap değildir. Dünya durdukça bütün hükümleri içine alacaktır. 2) İslâm dini içtihat hürriyeti üzerine kurulmuştur. 3) İslâm dünyasının medeniyette geri kalmasının başlıca sebebi bu fikir hürriyeti temelini ihmal edilmesi, içtihat kapısının kapanmasıdır. 4) İçtihat kapısının kapanmasında esaslı sorumlular din bilginleri denilen softalardır. Musa Carullah Kur'anı tercüme edilebileceği kanısındadır. Hatta kendisi bu teşebbüse girmiştir.» (370) Carullah'ın önderleri Efganî ve Abduh'tur. Fakat onun ortaya attığı meselelerin bir kısmı daha önce İslami esasa uyup uymadığı düşünülmeden Rusya Müslümanlarıca halledilmişti. (371)

«Rahmet-i İlahiye Bürhanları»nda «İslâmın tetkikine dinler tarihinden girmelidir» diyor. «Çünkü dinin büyüklüğünü ancak başka dinleri tetkikten sonra anlayabiliriz. Başka dinleri insanların bilgisizliğinden meydana gelmiş şeyler gibi görmeyerek, din de insan da tabii birer haldir, medeniyet gibi tabii surette meydana çıkan ve tabii surette ilerleyen hallerdir dinlerdir dinlerden tam bir hürriyetle bahsetmeliyiz. İnsani hayatta herşey tabii bir tarzda ilerler. İnsanın dini de gayet sade başlayıp, terakki ile bugünkü haline gelmiştir. Biz bu inançla bütün dinlere saygı ile bakarız. Bir milleti tapınması veya inancı için «tekkir» etmekten kaçınırız. Bütün dinlere bir dinin terakki silsilesine bakar gibi bakarsak, dini yüzünden bir milleti tekkir etmek, dini için bir millete düşmanlık göstermek zarureti kalmaz. Dinlerin tarihinden bahsederken bir dine hak, ötekilere batıl demek gibi sözleri kullanmaktan kaçınırız. Bu sözümü kelâmcıların çoğu inkâr eder, yalnız İslamiyette değil, kendi mezhebinde de taassup gösterip başka insanları tekkir eden bir kelâmcının bütün insanları kurtuluş (necât) dairesine sokması havsalasına sığmaz. Lakin bu inanç bir hakikattir.» (372)

Musa Carullah bundan sonra, ilahi rahmetin (Grâce divine) umumiliği fikrinde Kuran ayetlerine dayanıyor. Kuran'ın Allah'ın «Rahim» ve «Gafûr» olduğuna dair ayetlerini gösteriyor. İnsanların cehennemde ebedi yancaıklarına dair ayetler içinde «Allah istediğine azab verir, istediğini kurtarır»

(367) Osman Keskiöğlü, Musa Carullah, (İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1964).

(368) Zeki Velidi Togan, Musa Carullah, mesiki, şahsiyeti ve eserleri, (Tasvir, 1947, 23 Eylül) — Musa Carullah bir Reformatör müdür? (Tasvir, 1947, 24 Eylül).

(369) A. Battal Taymas, Musa Carullah, (1958, İstanbul, Sıralar matbaası.)

(370) «Kur'an-ı Kerim'i sade Türkçe ile tercüme ettim. Kabul kılınırsa Büyük Millet Meclisi gerefine neşrederim» (Mısır tab'ı s. 14) İslam Tetkikleri Dergisinde Musa Carullah hakkında bir tetkik nesreden Mustafa Rahmi Balaban eserlerini sayarken Kuran tercümesini de zikrediyor (C. 1-4, 1954) (Abdullah Battal'dan naklen).

(371) A. Battal Taymas, aynı kitap, (s. 34-43).

(372) Rahmet-i İlahiye Bürhanları.

L'ISLAM DE RUSSIE

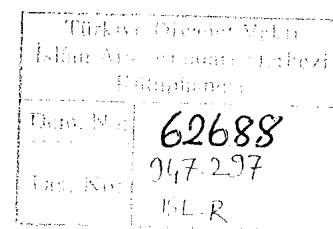
Conscience communautaire et autonomie politique
chez les Tatars de la Volga et de l'Oural
depuis le XVIIIe siècle

Sous la direction de Stéphane A. Dudoignon,
Dämir Is'haqov et Răfyq Mōhāmmātshin

Actes du colloque international de Qazan, 29 avril-1er juin 1996
Institut français d'Études sur l'Asie centrale,
Centre de projets et d'études en sciences humaines,
Académie des Sciences du Tatarstan

Islam de Russie : actes du colloque international de Qazan, 29 avril-1er mai 1996 / organisé par Institut français d'Études sur l'Asie centrale ; Centre de projets et d'études en sciences humaines ; Académie des sciences du Tatarstan ; édité sous la direction de Stéphane A. Dudoignon, Dämir Is'haqov et Răfyq Mōhāmmātshin. - Paris : Maisonneuve et Larose, 1997. ISBN : 2-7068-1300-8

RAMEAU : islam : Russie : histoire
Tatars de Qazan
DEWEY : 297.1 : Islam. Sources (textes). Histoire générale
309 : Études sociales et ethnographiques classées par régions et pays du monde
Public concerné : Universitaire

Maisonneuve et Larose

1997

14 HAZİRAN 1999

DEPUIS LE XVIIIe SIÈCLE

- féodale tatar dans la « noblesse de service » russe, au tournant des XVIIIe et XIXe siècles 131
- Radik Salihov (chargé de recherches, Institut d'Histoire, Académie des Sciences du Tatarstan, Qazan) : L'implication des Tatars musulmans dans les institutions électives d'autoadministration de la ville de Qazan, au tournant des XIXe et XXe siècles 155
- Dilara Usmanova (maître de conférences, Université de Qazan) : L'Assemblée Spirituelle musulmane au début du XXe siècle. Les projets de réforme face au pouvoir politique russe 175

Troisième partie : Quelques traits distinctifs du réformisme musulman, dans la région Volga-Oural, du XVIIIe siècle au début du XXe

- Gilbert Delanoue (professeur, Institut national des Langues et Civilisations orientales, Paris) : Quelques points de référence du renouveau en Islam de Russie : le réformisme musulman dans les pays de langue arabe (de 1800 à 1940) 193
- Stéphane A. Dudoignon (ancien allocataire, Institut français d'Études sur l'Asie centrale, Tachkent) : Qu'est-ce que la « qadimiya » ? Éléments pour une sociologie du traditionalisme musulman, en Islam de Russie et en Transoxiane (au tournant des XIXe et XXe siècles) 207
- Thierry Zarcone (chargé de recherches au CNRS, Paris) : Un aspect de la polémique autour du soufisme dans le monde tatar, au début du XXe siècle : mysticisme et confrérisme chez Mūsā Djarallāh Bîgī 227
- François Georgeon (directeur de recherches au CNRS, Paris) : Le « modèle » tatar dans l'Empire ottoman et la Turquie républicaine 249

Quatrième partie : Islam et identité communautaire au Tatarstan aujourd'hui

- Rozalinda Musina (chargée de recherches à l'Institut d'Histoire, Académie des Sciences du Tatarstan, Qazan) : L'islam et la communauté musulmane au Tatarstan aujourd'hui 259
- Lilia Sägitova (chargée de recherches à l'Institut d'Histoire, Académie des Sciences du Tatarstan, Qazan) : Quelques aspects de la spécificité ethnoculturelle de la société tatar contemporaine 271
- Răfyq Mōhāmmātshin (sous-directeur, Institut de l'Encyclopédie, Académie des Sciences du Tatarstan, Qazan) : Institutions officielles et organisations alternatives de l'islam tatar, depuis la perestroïka 289
- Jean-Robert Raviot (chargé de conférences, Fondation nationale des Sciences politiques, Paris) : La République du Tatarstan au cœur de la construction fédérale en Russie, depuis 1988 : l'invention de la souveraineté-association 307
- Carte 343
- Index 344

Öz dınalme

26.01.1999

Ca credit

140,28 . ff

©Söylem Yayınları: 13
İnceleme-Araştırma Dizisi: 5

Editör: *İslam Özkan*
Tashih: *Aloda Öz - Mesut Kaplan*

Ofset Hazırlık: *Literal Tanıtım*
Kapak Tasarım: *Abmet Mayalı*

İstanbul Mathaa Mücellit
0212. 637 93 00

Nisan 2002

ISBN
975-8530-05-4

Söylem Yayınları
Büyük Reşit Paşa Cad. No: 22/37
Vezneciler / İstanbul
Tel&Fax: (0212) 513 04 29
soylemyayinlari@hotmail.com

İzmirli İsmail Hakkı

tedir. Üstelik hazırladığı eserin (*Yeni İlm-i Kelâm*) bir ders kitabı olarak düşünüldüğü ve tıpkı Elmalılı gibi İzmirli'nin de yeniliği "süreklilik içinde değişim" olarak algıladığı unutulmamalıdır...

İSLÂM'IN YENİLİKÇİLERİ

-III-

İslâm Düşünce Tarihinde Yenilik Arayışları
Kişiler, Fikirler, Akımlar

R. İhsan Eliaçık

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi Yavuz AĞGİT Bölümü	
Dem.No.	120680
Tes.No.	181.209 ELİ-i

İTHAF

Bu kitabı, her yönüyle zor bir zamanda kitap yazmak gibi bir "çılgınlığı" ısrarla sürdürdüğüm halde sabır ve anlayışımı hiç eksik etmeyen eşim **Nurten**'e, "Baba, bilgisayarla oynarken bu kitabı yazdın demek!" diyen sevgili küçük kızım **Mahinsu**'ya, **Zehra**'ya, **Zeynep**'e, **Muaz**'a ve **Mus'ab**'a, Annem **Şerife Hanım**'a ve Babam **Muammer Eliaçık**'a ithaf ediyorum.

İslâm'ın Yenilikçileri

MUSA CARULLAH

(1874-1949)

☞

"Allah Teala Hazretleri Kur'an-ı Kerimde "muttakiler" ibaresi ile, yeşil cübbe giyip sarık takan sûfilere, mürid yetiştiren şeyhleri, tekkelerde ömür süren abdalları, dünyadan habersiz gafil zahidleri, namahrem yüzüne bakmayan güzelleri kastetmemiştir... "Ümmet" derken Tenbuhu'l-Gafilin'den, Durretu'l-Vaizin'den, Tezkiretu'l-Kurtubi'den vaaz veren imamları, hocaları, Mısır'da basılan hutbelerden birisini mimberlerde okuyan hatipleri kastetmemiştir... Cenab-ı Hak cennetlikleri, cehennemlikleri açıklamıştır; fakat cennetliklerin Anadolu Türkleri, cehennemliklerin de Amerikan İngilizleri olduğunu söylememiştir..."
Musa Carullah Bigiyev

Çağdaş İslâmcılığın, **Şah Veliyyullah Dehlevi**'ye (öl.1776) kadar inen **Cemaleddin Efgani** (öl.1898) ile başlattığımız "ilk dönemi" **Musa Carullah** (öl. 1949) ile sona eriyor.¹

¹ Çalışmamızda çağdaş İslâmcılığın "ilk dönem yenilikçileri" olarak ele aldığımız simalar; **Şah Veliyyullah Dehlevi** (öl. 1776), **Cemaleddin Efgani** (öl. 1898), **Seyyid Ahmed Han** (öl. 1899), **Muhammed Abdüh** (öl. 1905), **Tunuslu Hayreddin Paşa** (1890), **Ahmed Cevdet Paşa** (öl. 1895), **Filibeli Ahmed Hilmi** (1914), **Said Halim Paşa** (1921), **Seyyid Bey** (1924), **Mehmed Akif Ersoy** (1936), **Muhammed İkbâl** (1939), **Elmalılı Hamdi Yazır** (1942), **İzmirli İsmail Hakkı** (1946) ve **Musa Carullah** (1949)'dır.

176 HAZİRAN 2003

s. 131-155

في أربعين يوماً أخرى بلياليها على ما تبقى من شريعته، ونحت موسى مرة ثانية وصايا ربه على لوحين حجريين وعاد إلى شعبه ووجهه يشع نوراً من مقابلة الله، مما اضطره إلى تغطية وجهه في أثناء تبليغ شعبه قوانين الله الجديدة. وفي الأربعين سنة التالية وصل الجميع إلى حدود أرض كنعان الجنوبية وسط معاناة موسى تملل العبرانيين وتمردهم الذي وصل إلى محاولة تأمرهم على حياته، ومع ذلك تحمّل موسى أذاهم حتى إنه طلب من ربه معاقبته بدلاً منهم، فمّنع ربه من دخول أرض كنعان.

لا يعرف الكثير عن نهاية موسى عليه السلام، إلا أن كثيراً من الدراسات المعاصرة ترجح أنه قام قبل موته بكتابة الأسفار الأولى من التوراة أو ما يدعى بالـ Pentateuch المعروفة باسم «توراة موسى»، وأن الله عز وجل أبلغه عندما وصل إلى سن المئة والعشرين سنة أنه سيموت قريباً، فعين جوشوا Joshua (يوشع) خليفة له، ومنح بركته لكل القبائل العبرانية. واستجابة لأوامر الله لم يدخل أرض كنعان إلا أنه رآها من قمة جبل نيبو Nebo قبل موته في المكان ذاته.

مفيد رائف العابد

مراجع للاستزادة:
- القرآن الكريم.
- التوراة (الأسفار الخمسة الأولى).

أفعى وثانيتها تغيير لون يده إلى بياض ناصع من دون سوء بعد وضعها في جيبه. وكلفه الذهاب إلى فرعون لدعوته إلى عبادة الله وإلى تحرير العبرانيين من عبوديتهم وإلى السماح لهم بالخروج من مصر. وطلب موسى من الله جل جلاله أن يستوزر أخاه هارون الذي كان أفصح منه لساناً، فاستجاب له الله ووصل الأخوان إلى مصر، ونتيجة رفض فرعون دعوة موسى؛ قرر موسى بتوجيه من الله قيادة شعبه خارج مصر. وعند شواطئ البحر الأحمر أدركهم فرعون وجنوده لكن الله أنقذ موسى وشعبه بمعجزة هائلة عندما انطلق البحر متيحاً متابعة سير موسى ومجموعته إلى بر الأمان، ولكنه عاد إلى طبيعته مما أغرق فرعون ومن معه.

ومن هناك انطلق موسى شرقاً إلى جبل سيناء حيث كلم الله موسى أربعين يوماً بلياليها، وسلّمه الوصايا العشر [ر]، وعند عودته من الجبل لإبلاغ شغيبه بما أمر به وجد الشعب بتوجيه من أحدهم ويدعى السامري يعبدون عجلاً ذهبياً، فغضب موسى، وأتلف ألواح الوصايا العشر، لكن الله عز وجل أمره بعد توبة شعبه بالعودة إلى جبل سيناء حيث أطلعه الله تعالى

مراجع للاستزادة:

- القرآن الكريم.
- التوراة (الأسفار الخمسة الأولى).

ولكنه رفض رضاعة أكثر من مرضعة حتى قدمت والدته نفسها بتوجيه من ابنتها لإرضاعه؛ فأقبل على صدر أمه التي أشرفت على تربيته حتى شباً في بيت الفرعون، من دون أن ينسى من يكون، وهذا ما حمله على الانتصار لأحد العبرانيين ضد مصري أدى إلى موته، مما أدى إلى هريه بعدما علم الفرعون بفعلته.

وعند وصوله إلى أرض مدين Midian (جنوبي فلسطين) لجأ إلى بيت كاهن يدعى يثرون Jethro أو رعويل Reuel (وهو شعيب في المصادر الإسلامية الذي اختلف المفسرون في شخصه: فمنهم من قال: إنه النبي شعيب، ومنهم من قال: هو ابن أخي شعيب، وذكر بعضهم أنه رجل ممن آمن بشعيب). وقد كان له سبع بنات، زوج موسى إحداهن، وتدعى صفورة Zipporah التي ولدت له ولدين هما جرشوم Gershom واليعيزر Eliezer. وفي هذه الظروف عاش موسى عدداً من السنين يرعى الغنم لمصلحة حميه. وفي أحد الأيام كان يرعى بالقرب من جبل حورب Horeb تجلى له الله جل جلاله في لهب، ونادى عليه بأنه اختاره لعبادته وإقامة الصلاة، ومكّنه من معجزتين أولاهما تحويل عصاه إلى

الموضوعات ذات الصلة:

إبراهيم - التوراة - كنعان - يعقوب

■ موسى جار الله التركستاني

(1295-1369هـ/1878-1949م)

موسى جار الله التركستاني القازاني التتاري الرُستوفدوني الرُوسي، شيخ الإسلام الأخير في روسيا أيام القياصرة وبداية عهد الثورة الروسية، أحد أعلام القرن الرابع عشر الهجري

بتروغراد. وحجّ وجاور بمكة ثلاث سنوات، ثم عاد إلى بلاده، فأنشأ مطبعة في بتروغراد؛ خدم بها اللغات العربية والفارسية والتتارية والروسية خدمة مفيدة، فقد كان يُحسن اللغات المذكورة،

الكبار في العالم الإسلامي. ولد في مدينة روستوف أون دون Rostov-on-Don، ودرس بها، وتفقه في العربية، وتبحر في علوم الإسلام. ثم كان إمام الجامع الكبير بمدينة

Kur'an ve Sünnet
İlişkisine Farklı Bir Yaklaşım
KİTÂBU'S-SÜNNE

Musa Cârullah Bigiyef

Çeviri

Dr. Mehmet Görmez

Redakte, Dizgi ve Kapak: Ankara Okulu Yayınları
Baskı, Kapak Baskısı, Cilt: Özkan Matbaacılık
Birinci Baskı: Ekim 1998

ISBN 975 - 8190 - 09 - 1

Ankara Okulu Yayınları
İlkiz Sok. 16/30 Sıhhiye-Ankara
Tlf: (0312) 229 30 50

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	62310
Tas. No:	207.1 BIG.K

Ankara Okulu Yayınları
Ankara/1998

20 NİSAN 1998

TÜRKİYE DİYANET VAKFI

YAYIN MATBAACILIK VE TİCARET İŞLETMESİ

Meşrutiyet Cad.Bayındır Sk. No:55 • Kızılay/ANKARA

Tel:418 59 49 • 417 09 04 • 425 27 75

Telex:43 433 tdvk tr. • Fax:417 00 09

Yayın No: 125
Oku-Düşün Serisi: 8
Çağdaş İslâm Düşünürleri Dizisi: 1

ISBN 975-389-122-9

94.06.Y.0005.125

Bu kitap
Türkiye Diyanet Vakfı
Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi'nin
Dizgi, Fotomekanik, Ofset ve Cilt Tesislerinde
hazırlanmıştır.

26 EYLÜL 1995

TÜRKİYE DİYANET VAKFI YAYINLARI / 125

MUSA CARULLAH BİGİYEF

Mehmet GÖRMEZ

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Demirbaş No:	33429
Tasnif No:	923 MUS.

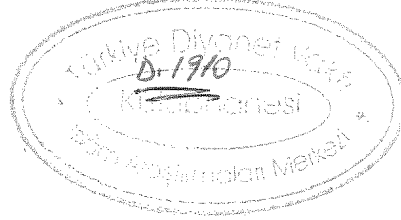
ANKARA / 1994

Onlar [haksız] bir iddia ile, 'şu hayvanlar ve tarla mahsulleri kutsaldır; bizim izin verdiklerimiz dışında kimse onlardan yiyemez!' derler... Ve onlar, 'şu hayvanların karnında olan herşey, bizim erkeklerimize tahsis edilmiş, kadınlarımıza ise yasaklanmıştır; ama eğer ölü doğarsa, o zaman her iki taraf da ondan paylarını alabilir' dediler...³⁵

Tekvir Suresi'nde yer alan bir başka ayet ise, bu cinsin en doğal 'yaşama hakkına' bile saygı duyulmadığını göstermektedir:

Ve o diri diri gömülen kız çocuklarına sorulduğunda, hangi suçtan ötürü öldürüldükleri...³⁶

Tarihi rivayetler, bu cinayetlerin sadece bazı kabilelere özgü, istisnâ uygulamalar olduğunu kaydediyorlarsa da, Kur'an'da, rızık endişesiyle çocukların öldürülmemesini ihtar eden ayetlerin mükerreren yer alması önemli bir vurgudur.³⁷ Dolayısıyla, Kur'an'da tasfiye edilen şey, birtakım dışı heykelleri ilahlaştıran bir kavmin, kendi kadınlarına karşı benimsedikleri zorba/ataerkil zihniyetin geleneksel dayanaklarıdır. Kutsal alan ise, ne erkek ne de dışı olmayan Allah'a tahsis edilmektedir. Buna rağmen, İslam geleneğinin -Kur'an'daki formu da dahil olmak üzere- ataerkil bir yapı içerdiği inkâr edilemez bir vâkıdır. Bu vâkıanın, 'kadın bakış açısı' ile değerlendirilmesine ve yorumlanmasına da gerçekten ihtiyaç vardır. Ama bu faaliyet, önceden belirlediğimiz tezleri haklı çıkarabilmek gayesini, hem araştırma hem de ahlâk ilkelerinin önüne alma cesaretini bize vermemelidir. Aksine, Durkheim'in tavsiye ettiği yöntem uygun olarak, dine yönelik (olumlu) bir duyarlılığı geliştirme³⁸ bu tür araştırmaların, hüküm vermektense çok 'anlama'ya yönelik, sağlıklı ve güvenilir çalışmalar olmasını sağlayacaktır.

³⁵ 6, En'am/138-139.

³⁶ 81, Tekvir/8-9.

³⁷ 17, İsrâ/31; 6, En'am/140.

³⁸ W.S.F. Pickering, *Durkheim's Sociology of Religion - Themes and Theories*, Routledge & Kegan Paul, London 1984, s. 96. Zikreden; Tayfun Atay, "Cumhuriyet Türkiye'sinde Bir Sorun Olarak Dine Bakış", *Birikim Dergisi*, sayı 106, Ocak/Şubat 1998, s. 103.

Mûsâ Cârullâh Bigiyef'ten (ö. 1949) Tarihçi-Yazar Cemal Kutay'a Cevab

MEHMET GÖRMEZ
DR., ANKARA Ü. İLAHİYAT FAKÜLTESİ

Bu yazıda, ne son zamanlarda sunî gündem oluşturan 'Türkçe ibâdet', ne de kimilerinin ifadesiyle 'anadilde kulluk hakkı'(!) ele alınacaktır. *Kurtuluş'un ve Cumhuriyet'in Manevi Mimarları* adlı eserin yazarı Cemal Kutay ve onun kaleme aldığı diğer 170 eserden herhangi birini değerlendirmek de bu yazının kapsamı içinde yer almayacaktır. Hatta, yazının yazılmasına vesile olsa da, Kutay'ın *Atatürk'ün Beraberinde Götürdüğü Hasret: Türkçe İbâdet* adlı eserini bütünüyle ele almak ve değerlendirmek niyetinde de değiliz. Asıl gâyemiz Sayın Kutay'ın kısa sürede on baskı yapan bu son eserinde "dünyanın en büyük İslam düşünürü" olarak tavsif ettiği bir zâtı kendi indî fikir ve düşüncelerine nasıl âlet ettiğini gözler önüne sermek ve söz konusu zâtın bu konudaki gerçek fikir ve düşüncelerini kendi eserlerinden hareketle kamuoyuna göstermektir. Ancak asıl konuya geçmeden önce bir iki hususa işaret etmekte fayda mülâhaza ediyoruz.

Sayın Kutay adı geçen eserine şu cümlelerle başlamıştır:

İlahiyatçı (Tanrıbilimci, Teolog) değilim. Bu gerçek içinde elinizdeki kitabın konusunu belki yadırgayacaksınız. Fakat sanırım gerçekler sıralandıkça tarihin geniş ufkundan yoksun kalmış dinsel varlığın çağın gerisindeki masal olduğunu kavrayacak, doksan yaşının merdivenlerindeki, ülkenin kıdemli tarihçisi ben Cemal Kutay'ın bir dünya rekoru sayılan 171 kitabından sonra bu konuyu neden kucakladığımı düşüneceksiniz.

Peşinen ifade edelim ki, hiçbir ilâhiyatçı 171 esere imza atmış bir tarihçi-yazarın böyle bir konuyu ele almasını asla yadırgamaz. Zira ilâhiyâtçılar, ilmi esaslara riayet edildiği müddetçe, mahzâ hayat olan dini ve dinî meseleleri tedkik etmek için ilâhiyatçı olmanın şart olmadığını bilirler. Ancak ilâhiyâtçıların asıl yadırgayacağı şey, tarihin geniş ufkundan meseleye bakmak değil, bütün dinlerin en temel esası olan ibadetin mübâlağa kültürünün temel unsurlarıyla bireysel, toplumsal ve konjonktürel önyargılarla değerlendirilmesidir. Tarihin geniş ufkundan yoksun kalmış ilâhiyatçıların dinsel varlığı çağın gerisindeki bir masala dönüştürmesi muhtemel bir felâket olabilir. Ancak ilim ve hakikat ölçülerini bir tarafa bırakarak çağdaş masallardan hareketle dinsel varlığı ele almak daha büyük bir felâket olsa gerektir. En büyük felâket ise sadece edebiyatta

Büyükler Neler Yapmalı?

İnsanlar psikolojik olarak eskisi gibi sağlıklı hâle getirmek için bazı şeylere dikkat etmelidir:

1. Hayâtın zor bir döneminden geçiliyor. Toparlanmak için bir zamâna ihtiyaç vardır.

2. Bu olayı düşünen herkes sizin hissettiklerinizi hissetti. Acıları paylaşmak acıları azaltacaktır. Fakat acıyla yatıp acıyla kalkmak insanın beyin enerjisini tüketecektir. Şu kuralı unutmayın:

“Çâresi varsa, çâresine bakılacaktır, üzülmeye değmez. Çâresi yoksa, üzülmeniz de sonuç değişmeyecektir. Daha fazla üzülmeye değmez.”

3. Yorgunluk, açlık ve uykusuzluğun bedeninize çok zarar verdiğini unutmayınız.

4. Alkol ve uyuşturucu ilaçlardan uzak durunuz. İlgili hekimin verdiği uyuşturucu olmayan ilaçlar çok işe yarayacaktır.

5. Depremden kazanımlı çıkmak mümkündür. Özgüvenini kaybetmeyen insanları böyle hayat olayları geliştirmektedir. Tıpkı serçenin kaçma yeteneğinin atmacanın saldırıları ile geliştiği gibi...

Bir hayat olayı yaşadık; sosyolojik psikolojik sonuçları olacaktır. Kabul lenip, isyân etmeyecek dersler çıkararak, aklımızı başımıza alacak, daha iyi insan olma yönünde özeleştiri yeteneğimizi geliştirerek bu dönemden Türkiye olarak kârlı çıkmamız mümkündür.

6. Devletinde yapacağı şeyler çok önemlidir. İnsanların kaybedilen güven duygusunun kazanılmasına yardım edici destek gerekir. Devletin hazırlıklı ve örgütlü olması panik, kaos ve dedikoduları önleyecektir. Bakım, tedâvi ve rehabilitasyon faaliyetlerinde devletin şefkatli bir hekim gibi davranması insanlarımızın güven duygusunu ve yaralarının sarılacağı inancını pekiştirecektir.

28 HAZİRAN 2000

MÛSÂ CÂRULLÂH'A GÖRE KUR'ÂN'IN DOĞRU ANLAŞILMASINDAKİ MANTIK SORUNU ÜZERİNE BAZI DÜŞÜNCELER

Prof. Dr. Celal KIRCA

Giriş:

Kur'ân'ın birey tarafından daha doğru ve daha sağlıklı anlaşılması ve anlaşılmanın daha iyi ve daha güzel anlatılması konusu, her zaman ve her mekânda özellikle bilim ve din adamları için problem olmuş ve olmaya da devam eden bir olgudur. Hiç şüphesiz, bu olgunun temelinde, Kur'ân'ı anlamaya ve yorumlamaya yönelen bireyin yeteneği, bilgi düzeyi ve kalitesi, zihniyeti ve anlamada kullandığı yöntemin niteliği önemli bir yer işgal ettiği de bir vâkıdır. Zîrâ kavramlarla düşünme yerine sloganlarla düşünmek ön bilgili olmak yerine ön yargılı olmak analitik düşünce yerine kategorik düşünceyi bir yöntem olarak kullanmak ve sıkça genellemelere gitmek, Kur'ân'ı anlama ve yorumlamadaki sorunun temel sebepleri arasındadır. Özellikle akıl-nakil konusu ve bu konudaki geleneksel ve bireysel tavrımız ile aklın bir “değer” mi, yoksa bir “yeti” mi olduğu konusundaki netleşmemiş düşüncemiz söz konusu ise Kur'ân'ı anlama ve yorumlamadaki zorluğumuz daha da artacak demektir. Bir de buna Mûsâ Cârullâh'ın açıkça telâffuz ettiği “Mantık” problemini ilâve edersek, Kur'ân'ı doğru anlamadaki problemin boyutunu daha iyi idrâk edebiliriz sanırım.

1-Mûsâ Cârullâh'a göre Kur'ân'ı Anlamada Mantık Problemi

Mûsâ Cârullâh, Kur'ân'ı anlamada din adamlarının kullandığı mantık üzerinde görüş beyân eden ilk bilim adamı değildir. Ancak geleneksel İslâm anlayışının dayandığı ve asırlarca kimsenin sorgulama ihtiyacı duymadığı hayâtî bir konuyu uzun bir aradan sonra gündeme getirerek sorgulama alanına taşımış olması açısından Mûsâ Cârullâh'ın ileri sürdüğü fikirler ve bu arada Kur'ân ve Mantık üzerinde söylediği sözler, bizim için önemli ve değerli bir niteliğe sâhiptirler.

Bu sebeple bu tebliğimde, onun “Uzun Günlerde Oruç” adlı eserinin 152-205. sayfaları¹ arasında verdiği bilgilere ve ileri sürdüğü görüşlere dayanarak “Kur'ân'ı Anlamadaki Mantık Sorunu”nu anlatıp, anladığımı açıklamaya çalışacağım.

Mûsâ Cârullâh'a göre din adamlarının Kur'ân'ı, dolayısıyla Dîn'i anlama ve yorumlamada kullandığı mantık ile bizzat Kur'ân'ın özünde var olan mantık arasında önemli bir nitelik farkı mevcuttur. Bu fark ise, bireylerin

1. Mûsâ Cârullâh, *Uzun Günlerde Oruç*, Sadeleştiren: Yusuf Uralgiray, Ankara 1975

TÜRKİYE DİYANET VAKFI
YAYIN MATBAACILIK VE TİCARET İŞLETMESİ

Mithatpaşa Cd. No: 62/B (06420) • Kızılay/ANKARA
Tel: (0.312) 418 59 49 • 417 09 04 • 425 27 75
Fax: (0.312) 417 00 09

Yayın No: 321
Sempozyumlar-Paneller Serisi: 31

ISBN 975-389-397-3
02.06.Y.0005.321

Kapak Tasarım ve Uygulama
Mehmet Öztürk

Bu kitap;
Türkiye Diyanet Vakfı
Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi'nin
Dizgi, Fotomekanik, Ofset ve Cilt Tesislerinde

TÜRKİYE DİYANET VAKFI YAYINLARI / 321

Ölümünün 50. Yıldönümünde
Musa Carullah Bigiyef
(1875-1949)

I. Uluslararası
Musa Carullah Bigiyef Sempozyumu
6 - 7 Kasım 1999 Ankara

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	85192
Tas. No:	923 MUS

ANKARA

Musa Carullah Bigi'nin DÖRT KİTABININ HİKÂYESİ

İsmail TÜRKÖĞLÜ

Marmara Üni.
Türkiyat Araştırmaları Ens.

Bolşevikler'in hakimiyetlerini tam olarak sağlamlaştıramadığı 1920'li yıllara kadar Rusya Türkleri ile Türkiye arasında yoğun bir kültür alış verişini yaşıyordu. Özellikle Kazan ve İstanbul arasında bu yoğunluk daha ileri bir safhadaydı. Bu iki şehir arasında bir kültür köprüsü kurulmuştu. Kazan'da basılan kitaplar, risaleler, çıkarılmakta olan gazeteler ve dergiler İstanbul'da kitapçılarda satılıyor ya da aboneler tarafından takip ediliyordu. Aynı şekilde İstanbul'da basılan kitaplar, risaleler ve çıkarılmakta olan gazeteler, dergiler de Kazan'da satılıyor ya da abonelere gönderiliyordu.

Bolşevikler'in hakimiyetlerini tam olarak sağlamlaştıramadığı 1920'li yıllara kadar Rusya Türkleri ile Türkiye arasında yoğun bir kültür alış verişini yaşıyordu. Özellikle Kazan ve İstanbul arasında bu yoğunluk daha ileri bir safhadaydı. Bu iki şehir arasında bir kültür köprüsü kurulmuştu. Kazan'da basılan kitaplar, risaleler, çıkarılmakta olan gazeteler ve dergiler İstanbul'da kitapçılarda satılıyor ya da aboneler tarafından takip ediliyordu. Aynı şekilde İstanbul'da basılan kitaplar, risaleler ve çıkarılmakta olan gazeteler, dergiler de Kazan'da satılıyor ya da abonelere gönderiliyordu. Kazan, Petersburg, Ufa, Orenburg gi-

Bütün Türk Kültür Merkezlerinde kitapları ilgiyle okunan Musa Carullah Bigi (1875-1949)

bi şehirlerde basılan kitaplar, risaleler ve çıkarılmakta olan gazeteler, dergiler İstanbul'a nazaran daha özgür bir durumdaydılar. Çünkü 1905 ihtilâli, Rusya'da basın üzerindeki sansürü bir ölçüde kaldırmıştı. Bazı gazeteler sansürsü çıkar ibaresini dahi kullanıyorlardı.¹

1905'e kadar sadece İsmail Gaspiralı'nın çıkarmakta olduğu Tercüman'ı tanıyan Rusya Türkleri, 1905 ihtilalinden sonra çok sayıda süreli yayımla tanıştılar. Gazete ve dergilerin sayısındaki bu artış (İdil-Ural bölge-

MUSA CARULLAH, 1875 yılında Kazan'ın Rostov-don şehrinde dünyaya geldi. Kazan'da başlayan tahsilini, Buhara, Mısır, Hicaz, Hindistan ve Şam medreselerinde tamamladı. Tahsil hayatından sonra döndüğü memleketinde bir taraftan gazetecilik yaptı, diğer taraftan Rus Hukuk Fakültesi'ne devam etti. Burada başlayan ilmi, siyasi ve ictimai hareketlere öncülük etti. 1917 Bolşevik İhtilâli'nden sonra da bu çalışmalarını on üç yıl sürdürdü. Yazdığı bir eserden dolayı tevkif edildi, eziyet ve işkencelere uğradı ve Rusya'dan firar etmek zorunda kaldı. Sürgün denilebilecek bu hayatı, Çin, Afganistan, Hindistan, Finlandiya, Almanya, Türkiye, İran, Irak, Japonya ve Mısır'da geçti. 1949 yılında Kahire'de vefat etti. Musa Carullah'ın tefsir, hadis, fıkıh, usûl, takvim ve mikât ilimlerinin yanı sıra siyasi ve sosyal meselelere dair yüz civarında eseri bulunmaktadır. (Geniş bilgi için bkz. Mehmet Görmez, *Musa Cârullah Bigiyef*, TDV Yayınları, Ankara 1994.)

kitâbiyât

Musa Carullah Dizisi 3

Musa Carullah

İslam Şeriatının Esasları –Değişkenler ve Sabiteler–

Özgün adı: *Şeriat Esasları*

ISBN 975-6666-26-9

1. Baskı: Kasım 2002

© AVRASYA Yay. Rek. Mat. Eğt. ve Tur. Tic. Ltd. Şti.

Editör: Mehmed Said Hatiboğlu
Yayın Yönetmeni: Ömer Özsoy
Dizi Yönetmeni: Mehmet Görmez
Yayına Hazırlayan: Hatice Görmez

Son Okuma: Veli Aknar
Redaksiyon: Kasım Gezen
Dizgi: islâmiyât
Sayfa Düzeni: islâmiyât
Kapak: Nurullah Özbay
Baskı: Özkan Matbaacılık 0 (312) 229 59 74

kitâbiyât

Dr. Mediha Eldem Sokak 41/12 06420 Kızılay ANKARA
tel.: 0 (312) 433 24 65 tel. ve faks: 0 (312) 433 66 68
e-posta: kitabiyat@islamiyatdergisi.com

86836

İSLAM ŞERİATININ ESASLARI

Değişkenler ve Sabiteler

MUSA CARULLAH

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	86836
Tas. No:	297-5 Mus-Ş

Yayına Hazırlayan
Hatice Görmez

ANKARA 2002

K. Y.

Kitap / Kitap

19 AGUSTOS 1997

MÛSA CÂRULLAH BİĞİYEF VE "KUR'ÂN-I KERİM AYET-İ KERİMELERİ'NİN NURLARI HUZÛRUNDA HÂTUN" KİTABI

MUSA JARULLAH BIGIYAF AND HIS BOOK:
WOMAN IN THE LIGHT OF QUR'ANIC VERSES

MEHMET GÖRMEZ

ARŞ. GÖR. A. Ü. İLÂHIYAT FAKÛLTESİ ARŞ. GÖR. ANKARA

Yukarıdaki başlık, 1916 yılında Osmanlıca'ya yakın bir Kazan türkçesi ile kaleme alınan ve 1933 yılında Berlin'de basılan bir eserin adıdır. (*) Yazarı, Kazan Türkleri'nin son asrda yetiştirdiği büyük İslâm âlimi Musa Cârullah Bigiyef'tir. Bigiyef; 1874 yılında, bugünkü Tataristan sınırları içinde kalan Rostov-Na-Don şehrinde dünyaya geldi. Kazan'da başlayan tahsilini, Buhâra, Mısır, Hicaz, Hindistan ve Şam medreselerinde tamamladı. Tahsil hayatından sonra döndüğü memleketinde bir taraftan gazetecilik yaptı, diğer taraftan Rus Hukuk Fakültesi'ne devam etti. Burada başlayan ilmi, siyasi ve ictimai hareketlere öncülük etti. 1917 Bolşevik ihtilalinden sonra da bu çalışmalarını onüç yıl sürdürdü. Yazdığı bir eserden dolayı tevkif edildi, eziyet ve işkencelere uğradı ve Rusya'dan firar etmek zorunda kaldı. Sürgün denilebilecek bu hayatı, Çin, Afganistan, Hindistan, Finlandiya, Almanya, Türkiye, İran, Irak, Japonya ve Mısır'da geçti. 1949 yılında Kâhire de vefat etti¹.

İslâmî Araştırmalar'ın Kadın Özel Sayısına yazmayı va'dedip, yetiştiremediğimiz bu makalede, geriye irili ufaklı 120 kadar eser bırakan Musa Cârullah'ın yukarıdaki eseri başta olmak üzere diğer bazı yazılarını da esas alarak kadın ve kadın hakları ile ilgili mücadelelerini, fikir ve düşüncelerini özetlemeye çalışacağız.

Mûsa Cârullah'a göre bilim ve teknikte muazzam bir ilerleme kaydeden insanlık âlemi, çeşitli sebeplerden dolayı, aynı başarıyı sosyal bilimlerde gösterememiştir. Dolayısıyla mevcut sosyal meseleleri çözemediği gibi, teknolojik gelişmeler yeni problemleri beraberinde getirmiştir. İnsanlığın halledemediği sosyal meselelerin başında da kadının konumu ve sosyal merkezi gelmektedir. Kadın konusu sanıldığı gibi sadece doğu toplumlarının değil, bütün insanlığın meselesidir².

Batı'da gelişen büyük sanayi devriminden sonra, bir taraftan kadının iş gücüne duyulan ihtiyaç, öbür taraftan tüketim ekonomisini körükleme arzusu kadını gündemin birinci maddesi haline getirmiştir. Bu arada cinselliğini istismar düşüncesini de gözardı etmemek gerekir. Bunun hak, adalet ve eşitlik görüntüsü altında başlamış olması konuyu mecrasından saptırılmış ve meseleyi büsbütün çıkmaza sokmuştur.

Kadın konusu, batılılaşma hareketlerine sahne olan İslâm âleminin gündemine Mısırlı yazar Kâsım Emin'in 1899 yılında kaleme aldığı "Tahriru'l-Mer'e" (Kadın'ın Hürleştirilmesi) adlı eseri ile girmiştir. Bütün İslâm âleminde bu eserin tercüme edilerek yayınlanmasından sonradır ki, kadın konusunda binlerce kitap ve makale kaleme alınmıştır. Her konuda olduğu gibi, bu konuda da yazarlar kervanına Mûsa Cârullah katılmakta gecikmez. Yazılan bütün kitap ve makaleleri kemal-i ciddiyetle takip ettiğini belirten Cârullah, hemen hemen hepsinin konunun özü ile alakadar olmayıp, hicap ve tesettür gibi meselelere tahsis edildiğini, kaldı ki bu hususu da hiçkimsenin Muhyiddin Arabi'nin "Futuhât-ı Mekkiye" adlı eserinde konu ile ilgili açıklamaları seviyesinde bile ele alamadığını ifade eder.

Mûsa Cârullah, böylesine önemli olan bu ictimai meseleyi halletmek için harekete geçer. 1916 yılında kadınlara ve kadın haklarına dair hazırladığı kapsamlı bir raporu Kazan Türkleri Kongresine sunmuş ve oybirliği ile kabulünü

*Eser, tarafımızdan sadeleştirilmiş ve neşre hazır hâle getirilmiştir.

¹Geniş bilgi için bkz. Mehmet Görmez, Mûsa Cârullah Bigiyef, Hayatı, Fikirleri ve Eserleri, A.Ü. İlahiyat Fak. Yüksek Lisans Tezi, 1989, ("Mûsa Cârullah Bigiyef Hayatı Düşünce Dünyası ve Eserleri" adı ile yeniden kaleme aldığımız tez, basım aşamasındadır.

²M. Cârullah, Hâtun, s. 8.

(D.64)

Musa Carullah (132-139)

D1949

ARA ZİM

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

Ondokuzuncu Yüzyılda Eğitim Olgusu, Çöküş ile Uyanış Arasında Kurulan İlişkide Musa Carullah ve Bilgi Çözümlemesi

Şahin GÜRSOY

Abstract

Musa Carullah is a religion and thought Pioneer who lived the period that coincide with the late Ottoman Empire which is observed that the Islamic World is social, political, economic and military crisis. Carullah, who all his life dedicated to science, maintained sensitivity to social and political problems and is closely interested in education. He is also interested in staying behind that experience in the Islamic World, with knowledge and experience which are taken from his journey and investigations, tried to develop solutions for rescuing from the staying behind and western hegemony. In this context, he suggested an educational reform. To evaluate Musa Carullah as a religion and thought Pioneer might be correct. Because Carullah probably desired to produce solutions only to Kazan Turks, but also all Otoman Empire. In the same way, Musa Carullah studied for interreligious dialogue and said that to understand Quran must be understood other holy books. Another approach in Carullah's thought is his emphasizing common points in the studies of interreligious dialogue.

Key Words: Musa Carullah, Islamic Thought, Interreligious Dialogue.

Giriş

On dokuzuncu yüzyıl, yaşanan son derece önemli gelişmelerin, ontolojik kırılmaların, gelenek ve onun meşruiyetini sağlayan söylem ve kurumsal çözümlerin sonuçlarının görülmesi açısından önemli bir dönem kapsamaktadır. Belirli bir tarihi sürecin sonucu olan bu dönem;

* Arş. Gör. Dr., Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, e-posta: sahinursoy@yahoo.com.

MUSA BİGİYEF VE TATAR TÜRKÇESİYLE YAZILMIŞ HÂFİZ DİVANI ŞERHİ

Doç. Dr. İ. Çetin DERDİYOK

Çukurova Üniversitesi

Fen-Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Balcalı-ADANA / TÜRKİYE

ÖZET

Ünlü İran şairi Hafız'ın şiirleri, Türk edebiyatını içinde bulunduğumuz yüzyıla kadar etkilemiştir. Bilhassa eski Türk edebiyatı sahasına giren birçok şair Hafız'ın etkisinde kalmıştır. Bu nedenle Hafız'ın şiirleri zaman zaman Türkçe'ye çevrilmiş ve şerhleri yapılmıştır. Bu şerhlerden biri de Musa Bigiyef'in Tatar Türkçesi'yle yazılmış ve 1910 yılında Kazan'da basılmış eseridir. Söz konusu eser, Hafız'ın 495 kadar gazelinden 133'ünden beyitler seçilerek hazırlanmıştır. Kazan Türkçesiyle yazılan bu şerh, Türk lehçeleri ve edebiyatı açısından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Şerh, Eski Türk Edebiyatı, Divan-ı Hafız, Musa Bigiyef.

ABSTRACT

Hafiz is well known poet in Persian Literature, effects Turkish Literature until the century of being in. Particularly, most of Ottoman poets effected by Hafiz. In this case, Hafiz works has been translated Turkis and also analyzed. one of this analyzed, made by Musa Bigiyef, in Tatar Turkish and published in 1910 at Kazan. In this study imply on 133 verse all his 495 works. This work is important in all Turkish dialects and literatures.

Key Words : Annotation, Ottoman Literature, Divan-ı Hafız, Musa Bigiyef.

GİRİŞ

Eski Türk şiirini anlamamın önemli yollarından biri de şiir şerhlerini bilmekten geçer. Eski şiirimiz hakkında daha çok bilgi sahibi olmak ve onu daha iyi tanımak istiyorsak eski şiiri bilen kimselerin yapmış oldukları şiir şerhlerini okumak ve incelemek gerekir.

1875 yılında Rusya'nın Karadeniz kıyısında Rostov-Na-Don'da doğan Musa Carullah Bigiyef de Türk şairlerinin büyük ölçüde etkilendiği Hâfız Divanı'ndan seçtiği bazı gazel ve beyitleri, kendi devrindeki gençlerin anlayıp öğrenebilmeleri için Tatar Türkçesine çevirmiş ve şerh etmeye çalışmıştır. 1910 yılında Kazan'da basılan bu eser, Süleymaniye Kütüphanesi Tahir Ağa kısmında 532 numarayla kayıtlı bulunmaktadır.

1910 yılında yayımlanmış olmasına rağmen Türkiye'de de pek tanınmayan, üzerinde herhangi bir çalışma yapılmamış bu eseri bilhassa eski edebiyatımız ve dil özellikleri bakımından tanıtmak istiyoruz. Fakat önce Hâfız ve Divanı'ndan daha sonra da Musa Carullah Bigiyef'ten söz etmenin yararlı olacağını düşünüyoruz..

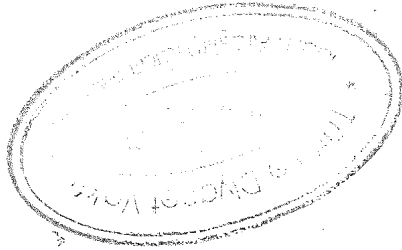
Hâfız ve Divanı

Hâfız'ın asıl adı, Muhammed Şemseddin'dir. Tarihleri kesin olmamakla birlikte 1320 –

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Dergisi, cilt:13, sayı:2, Adana 2004, s.105-116.

D.2597

09 EKİM 2006

MÜDÜR YATIRILAN
SONRA GÜLEN DOKÜMAN

09 EKİM 2006

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

F
145278

T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TEFSİR)
ANABİLİMDALI

MUSA CARULLAH BİGİYEF'İN KUR'AN ANLAYIŞI
VE
YORUM YÖNTEMİ

Yüksek Lisans Tezi

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	145278
Tas. No:	297.2 İŞL-M

Ahmet İŞLEYEN

122332

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Halis ALBAYRAK

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM BAKANLIĞI
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

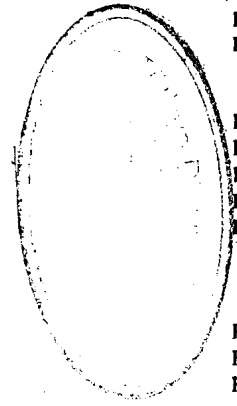
Martin Kramer
Islam Assembled
The Advent of the Muslim Congresses, New York - 1986, O.N.: 39405

Arslan, Shakib (*Continued*)
142-52; urges pan-Islamic policy on Axis, 158-59, 162
Asadabadi, Jamal al-Din, *see* Afghani, Jamal al-Din al-
Asadabadi, Lutf Allah, 20, 22
Atatürk, Mustafa Kemal, 53, 138; and Enver Paşa, Soviets, 69-72; and Society of Unitarians, 73-74; and caliphate, congress idea, 76-79; and Meccan congress (1926), 111; opposes Jerusalem congress, 131
Atjeh, *see* Indonesia
Awad, Hafiz, 41, 43
Azad, Abul Kalam, 60
Aza'im, Muhammad Madi Abu al-, and Cairo congress, 89-91, 98; attends Meccan congress (1926), 110-11
Azhar, al-: and Gasprinskii plan, 41; and congress rumors (1916), 57; sponsors caliphate congress, 86-101; and Shi'is, 102-4; importance of, 104-5; and Jerusalem congress, 128
Azm, Haqqi al-, 43
Azm, Rafiq al-, 43
Azoury, Negib, 4
Azzam, Abd al-Rahman: and Shi'is, 102-3; attends Jerusalem congress, 131, 135-36, 220n71
Badger, G. P., 17-18
Bahawalpur, Nawab of, 59
Bakri, Muhammad Tawfik al-: radicalism of, 40; and Gasprinskii, 41-42, 45
Barakat, Fath Allah, 90
Barbiellini Amidei, Bernardo, 149, 151
Battal, Abdullah, 44
Bekir Sami, 74
Berlin, *see* Germany
Bigi, Musa Carullah: misses Cairo congress, 96; attends Jerusalem congress, 132
Birdwood, G. C. M., 12-13
Bishri, Salim al-, 41
Blunt, Wilfrid Scawen: and Arabian caliphate, 10-11, 18; influences on, 11-15, 200n18; proposes caliphate congress, 15-16; and Islam, 17, 200n28; and Afghani, 19-20; and Abduh, 26, 200n38, 201n2
Bornu, 4

Bose, Subhas Chandra, 160-61
Bosnia, Bosnian Muslims: attend Jerusalem congress, 132; attend European Muslim Congress, 146, 148; wartime collaboration of, 162
Browne, E. G., 2-3, 51
Caliphate: universality of Ottoman, 3-9; criticism of Ottoman, 12-13, 26; and Sharif of Mecca, 13-19, 62-64; critics reconsider, 19-20; and Manar school, 27-31; Kawakibi proposes elected, 33; Mehmed Murad and, 49-50; Ottoman ulama and, 61-62; Maraghi proposes elected, 64-66; postwar crisis of, 67-68; Atatürk and, 73-74; abolition of, 76-79; Husayn claims, 80, 83-85; and Egyptian aspirations, congress, 86-105; and Jerusalem congress, 127-30
Çantay, Hasan Basri, 78
Caucasus, Caucasian Muslims: flee to Ottoman Empire, 5; and congress proposal, 49-50; represented at Jerusalem congress, 132; Arslan demands independence for, 158
Cebesoy, Ali Fuad, 69, 71
Cemal Paşa, 69, 207n6
Cevdet, Abdullah, 43
Chicherin, G. V., 70
China, Chinese Muslims: attend Tokyo congress, 156-57
Ciano, Galeazzo, 153
Clayton, Gilbert, 117
Committee of Union and Progress, *see* Young Turks
Congress of the Arabian Peninsula, 82-83
Congress of the Islamic World (Mecca, 1926): history, 106-22; rumored reconvening, 129, 217n77; text of charter, 186-91
Cox, Percy, 64
Crimea, Crimean Muslims: and Safavids, 1; flee to Ottoman Empire, 5; and Gasprinskii plan, 36-39
Cromer; Lord, 40
Cyrenaica, *see* Libya
Darwaza, Muhammad 'Izzat, 124
Deoband, 59
Dhofar, 5

Dijwi, Yusuf al-, 89-90
Durics, Huszein Hilmi, 148
Duwaji, Taysir, 18-21
Egypt, Egyptian Muslims: congress proposed for (1896), 25; early center for congress idea, 26-31; Gasprinskii proposes congress in, 36-47; pro-Ottoman activities of, 56-59; and wartime caliphate plans, 62-66; hosts caliphate congress, 86-102; and leadership of Islam, 102-5; delegation at Meccan congress (1926), 110-11, 115-16; delegation at Jerusalem congress, 128-29, 131, 133, 135, 220n71; proposal to move Jerusalem congress to, 140; British consider organizing congress in, 163-64; *see also* Abbas Hilmi; Fu'ad I
Enver Paşa: wartime activities, 55, 57-59; founds League of Islamic Revolutionary Societies, 69-71; parts with Soviets, killed, 72
Ersoy, Mehmed Âkif, 77
European Muslim Congress (Geneva, 1935), 142-53, 159
Fahri Paşa, 71
Farid, Muhammad, 51, 56-58
Faruq I, 102, 104
Fawzi, Sulayman, 220n71
Faysal ibn Husayn: proposes Meccan congress, 81, 85; declines invitation to Meccan congress (1926), 111; rumored to seek caliphate, 129
Fergan, Eşref Edib, 77-78
Ferid Paşa, 42
France: Muslim reaction to conquests of, 5; congress proposed for, 29; plan to spy on Gasprinskii's congress, 45; and Ottoman jihad, 56; and plan for Meccan congress, 81; attitude to Cairo congress, 96-99; and Abdülmeçid's departure for Palestine, 129-30; and delegates to European Muslim Congress, 149; and Algerian workers, 151
Fraternité Musulmane, La (Paris), 143
Fu'ad I: and Hijaz ambitions, 85; and Cairo congress, 86-87, 91, 93-100; and Jerusalem congress, 128

Gaillard, Henri, 97, 99-100
Gasprinskii, Ismail: as publicist, 36-37; authors congress plan, 37-39; activities in Cairo, 39-40, 43-44; seeks Ottoman support, 42-43, 203n11; collapse of initiative, 45; importance of, 46-47, 51; compared to Mehmed Murad, 49; charter of proposed congress, 45-46, 171-74
General Islamic Congress (Jerusalem, 1931): history, 123-41; linked to European Muslim Congress, 143, 145-46; and Axis powers, 141, 162; text of charter, 192-94
General Islamic Congress for the Caliphate in Egypt (Cairo, 1926): history, 86-102; text of charter, 183-85
Geneva: and Society for the Progress of Islam, 56-57; and Alliance Musulmane Internationale, 138-39; site of European Muslim Congress, 142-52; and Gasprinskii, 203n11
Germany: and Ottoman pan-Islam, 57-58; and League of Islamic Revolutionary Societies, 69-70; and Jerusalem congress, 141; attitude to Arab pan-Islam, 157-63
Ghayati, Ali al-, 144-45, 152
Gibb, H. A. R., 124, 135, 220n70
Great Britain: Muslim response to conquests of, 5, 9; and Ottoman caliphate, 12-18; and Gasprinskii initiative, 45; and Ottoman jihad, 56; and Silk Letter conspiracy, 60-61; envisions changes in caliphate, 62-67; checks pan-Islamic activity in Palestine, 81-82; and Cairo congress, 86, 99; decides to permit Jerusalem congress, 125-26; policy to Jerusalem congress, 130, 135-36; Muslims attack Palestine policy of, 134-35, 150-51; and European Muslim Congress, 146, 149; rejects idea of pro-Allied Muslim congress, 163-64; and London mosque, 164
Greater Japan Muslim League, 155-57
Grobba, Fritz, 158
Habiballah, 59
Hacı Sami, 207n6
Hajj, Misali al-, 149, 151

10 MAYIS 1986

MADRID
50/12

MUSA CARULLAH

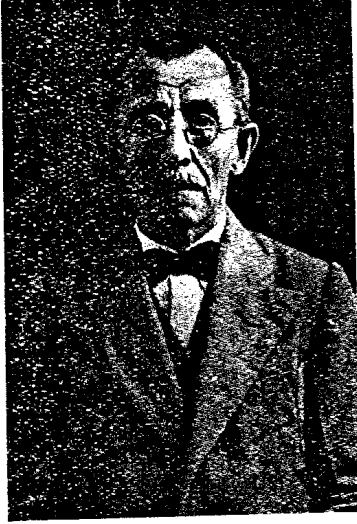
1875 - 1949

HAYATI, FELSEFESİNDEN BİR KAÇ ÇİZGİ, ESERLERİ

Rahmetli Musa Carullah, son asır Türk tefekkür tarihinin büyük simalarındandır. O bütün ömrünü Kur'an'ın pak ve derin kaynaklarından insanlara hayat usaresi vermeğe hasretti, bu kaynaklara inebilmek için çağdaş ilimlerle islâmi ilimleri ve Kur'an dili arapçayı çok iyi kavramak lâzımdı. O, bu üçüz temele sahib idi.

Hayatı:

Musa, 21.12.1875 de Azak Kalesi (Rostovna Donu) nda doğdu. Babası Carullah, anası Fatıma'dır. Baba dedesi Kiyki köyünden Abdulkerim Devliken adında zengin bir zattı. Bunlar eski Nogayların «Altovul» (Altı Oğul) uruğundandırlar.

Carullah, Kiyki köyünün imamı ve medrese sahibi Şeyh Habibullah'dan medrese dersleri (arapça, farsça, diniyat) okudu ve onun kızı Fatıma ile evlenerek ticaret maksadile köyden ayrılıp Azak (Rostof) da yerleşti, ve başarılı bir tüccar oldu. Oradaki müslüman cemaatine imamlık ta ediyordu. Carullah'ın burada Muhammed Zahir ve Musa adlarında iki oğlu oldu.

Fatıma Hanım da eski ve asil bir Türk sülâlesine mensuptu. Babası Habibullah Hazret'in babası da Bektimir adında zengin bir zattı, ve yukarı dedelerinin adı «Begi» idi.

Babasının ölümünden sonra Fatıma Hanım iki oğluna da hem rusça hem islâmi ilimler tahsil ettirdi. Bu sebepledir ki, Musa Bey sonraları arapça neşrettiği eserlerinin bazısını «İbn Fatıma» imzasile yayınladı. Meselâ «Nizâm al-taqvîm fi'l-İslâm», ile «Nizâm al-nasi' 'inda'l-'arab qabla'l-İslâm», nam eserleri İbn Fatıma imzasiledir.

Musa rus ilk mektebini bitirdikten sonra «teknik lise» (Riyalonye uçelişçe) ye devama başladı. Fakat annesi onu bu mektepten alıp Kazan'a medrese tahsiline yolladı. Musa buradaki medrese tahsilini beğenmedi. Geri alınmasını annesinden rica etti. 1890 da geri dönüp önce ayrıldığı teknik liseye girip bitirdi. Liseyi bitirince üniversiteye gitmeyip İslâm ilimleri tahsili için Buhara'ya gitti. Burada dört sene kalarak İslâm ilimlerle beraber fars edebiyatını öğrendi.

Annesini ikna ederek tahsil için İstanbul'a geldi. İstanbul'da «Mühendis Mektebi» ne kaydolduğu halde hemşehrisi Musa Akyiğitzade'nin teşvikile bu mektebi bırakarak islâmi ilimlerde derinleşmek üzere Mısır'a gitti. Mısır'da Muhammed Abduh ile görüştü. Mısır'da bir müddet şahsî tettebbülde bulunduktan sonra Hicaz'a gidip orada iki yıl kaldı. Sonra Hindistan'a gidip Hind âlimleri ile görüştü. Sonra yine Mısır'a dönerek üç yıl kadar «Kur'an tarihi», ve «Kur'an ilimleri», üzerinde çalıştı. Nihayet 1904 te annesinin yanına Azak'a

İslam tefekkürleri enst-tüsü dergisi, 1/1-4, s. 173-178, İstanbul

18543

Dergi / Kitap
Kütüphanede Mevcuttur

D:55

← Musa Carullah et-Tatarî

MÛSA CÂRULLAH

(1875-1949)

Hayatı, Görüşleri ve Eserleri

Osman KESKİOĞLU

“Ben akli, fikri esaretten kurtarmak için yazdım. İslâmiyet’in kudsiyetine, itilâsına imanım tamdır. İslâm iyi anlaşılırsa her zaman medeniyet kaynağı olur.”

(Halk Nazarınca Bir Nice Mesele)

Kendini İslâm mefküresine vermiş bir kişi olan *Mûsâ b. Cârullah*, Rusya-Şimal Türklerinden olup 1875 yılında Azak Kalesi (*Rostov’na Dolu*) da doğdu. Dedesi, Kiyki köyünden Abdü’lkerim Devliken adında zengin bir adamdır. Bu âile soyca Nogay Türklerinin Altovul, yânî Altıoğul sülâlesindedir. Babası, Kiyki köyünün imamı ve medrese sâhibi olan Habîbu’llah’tan, o devirde medreselerde okunması mûtâd olan dersleri okumuştur. Zekî öğrencisini çok seven hocası ona kızı Fâtıma Hanımı verip evlendirdi. Yeni evliler, köyden ayrılıp Azak’a yerleştiler. Tahsil sâhibi olan koca, orada hem imamlık yapıyor, hem de ticâret işleriyle uğraşıyordu. İşte Mûsâ orada doğdu. Anası Fâtıma Hanım da asil bir Türk kızıdır. Onun babası Habîbu’llah’ın babası da zengin bir tâcirdi. Büyük atalarının adı Bigi idi. Mûsâ bu soyadını kullandı.

Babası, genç yaşta ölünce, anası Fâtıma Hanım oğlunu okutup yetiştirdi. Türkçe, arapça, rusça okuyan Mûsâ tahsiline devam etmek istedi. Rus Teknik Lisesine yazıldı. Fakat annesi, ona dînî tahsil vermek istiyordu; onu Kazan medreselerine gönderdi. Mûsâ, ora medreselerini beğenmediğinden 1890 da geri döndü. Yarıda bıraktığı Teknik Liseye girecek onu bitirdi. Bundan sonra, o çağda *türklük* ocağı olan Buhârâ’ya gitti; dört yıl orada tahsil yaptı. İslâmî ilimlerde ilerledi, arapçayı, farsçayı tam öğrendi. Sonra İstanbul’a geldi. Mühendis mektebine kaydolundu. Hemşehrisi Mûsâ Akyiğit zâde, bu keskin zekâlı çocuğu Mısır’a tahsile gitmeye teşvik etti. Oraya varınca, çağının en büyük din âlimi ve İslâm mütefekkiri Muhammed Abduh ile tanıştı; kütüphânelerde araştırmalar yaptı; bilgisini artırdı. Oradan Hicaz’a gitti. İki yıl kaldı. Oradan da Hindistan’a giderek Hindistan’ın sayılı âlimleriyle görüştü. Sonra yine Mısır’a döndü. Üç yıl kalarak Kur’an ilimleri üzerinde çalıştı. Zâten bu seyâhatlarında dâimâ ilim topladı. Bilhassa Kur’an ilimleri ve Kur’an Târîhi üzerinde araştırmalar, incelemeler yaptı. Bu etüdlerini sonra eser hâlinde verdi.

1904 yılında Azak’a, annesinin yanına döndü. 1908 de annesinin ölümünden sonra Petersburg’a gitti. Orada meşhur İslâm âlemi seyyahı Abdu’r Reşid İbrahim ile Arapça olarak (*El-Tilmiz*) adlı bir gazeteyi idâre ettiler. Bu sırada Kazan’ın Çistay kasabasından Zâkir İşan adında bir şeyhin aydın bir Türk kızı olan Esmâ Hanım adındaki kızıyla evlendi. 1911 de Hüseyiniye Medresesi’ne Müderris tâyin olundu. Fakat oradaki imam ve müderrislerle görüş ayrılığı yüzünden altı aydan fazla kalamadı. Yine Petersburg’a dönerek Emânet adındaki matbaayı kurdu. Yayına başladı. Eserlerinin bir kısmı Kazan’da, bir kısmı da Pe-

TÜRKİYE DİYANET VAKFI

YAYIN MATBAACILIK VE TİCARET İŞLETMESİ

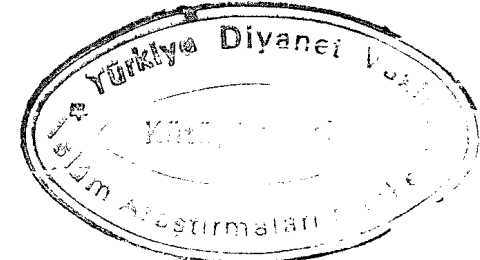
Meşrutiyet Cad. Bayındır Sk. No:55 • Kızılay/ANKARA

Tel:418 59 49 • 417 09 04 • 425 27 75

Telex:43 433 tdvk tr. • Fax:417 00 09

TÜRKİYE DİYANET VAKFI YAYINLARI / 125

Yayın No: 125
Oku-Düşün Serisi: 8
Çağdaş İslâm Düşünürleri Dizisi: 1

MUSA CARULLAH BİGİYEF

ISBN 975-389-122-9

94.06.Y.0005.125

Mehmet GÖRMEZ

15 NISAN 1994

Dergi / Kitap
Kütüphanede Mevcut

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Demirbaş No:	125248
Tasnif No:	923 MUS

Bu kitap
Türkiye Diyanet Vakfı
Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi'nin
Dizgi, Fotomekanik, Ofset ve Cilt Tesislerinde
hazırlanmıştır.

ANKARA / 1994

Tezin konusu: "Kur'an-ı Kerim'in Fazileti İle İlgili Hadisler"

Tez, Giriş ve üç bölümden oluşmaktadır.

Girişte konunun önemi amacı ve metotları hakkında bilgi verildikten sonra Fedâil kelimesinin anlamı ve hadis literatüründeki yeri tespit edildikten sonra Kur'an'ın Fazileti ile ilgili bazı âyetler verilip bazı sonuçlar çıkarılmaya çalışılmıştır.

Birinci Bölümde: Kur'an'ın Faziletli ile ilgili genel hadisler uygun birer alt başlıkla verilerek genel değerlendirmeler yapılmıştır.

İkinci Bölümde: Sürelerin fazileti ile ilgili hadisler rivâyetler verildikten sonra bunların tefsirlerdeki durumları tespit edilmeye çalışılmış ve Sunenlerde geçen bazı rivâyetler incelenerek mevzû oldukları hükmüne varılmıştır. Daha sonra Kur'an'ın fazileti ile ilgili hadis uydurma sebepleri ve mevzû rivâyetlerin ortak özellikleri tespit etmeye gayret gösterilmiştir.

Sonuçta Tezin amacına uygun olarak konuyla ilgili incelenen bütün hadislerden çıkarılan genel sonuçlar verilmiştir.

Tuna, Ali: "Ebu'l Kalam Hzad ve Tefsirdeki Metodu", Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. İsmail Cerrahoğlu), 137 s

Ulaş, Semra: "Musa Carullah'ın Hatun Adlı Kitabı Işığında İslâm Kadını" Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Müçteba Uğur), 266 s.

Tezde, kadın meselelerinin hemen hemen tümü, incelenmektedir. Birinci bölümde, Musa Carullah ve fikirleri tanıtılmaktadır. İkinci bölümde, çeşitli din ve edebiyatlarda kadın meseleleri ve kadınlar hakkında değişik görüşler anlatılmaktadır. Üçüncü bölümde, İslâm'da kadın ve aile konusu incelenmektedir. Dördüncü bölümde, kadının sosyal, siyasal, ekonomik vs. hakları incelenmektedir. Bu bölümde, İslâmiyetin kadına tüm hakları verdiği ispat edilmektedir. Beşinci bölümde, aile hukuku izah edilmektedir. Evlenme, boşanma, çok kadınla evlilik, gibi konular sunulmaktadır. Altıncı bölümde, örtü meselesi ele alınmaktadır. Baş örtüsü âyetleri, diğer dinlerde örtü uygulaması, mânevi hicab gibi konular bu bölümde incelenmektedir. M. Carullah'a göre Kur'an'daki örtü, mâddî değil mânevi örtüdür. Yani iffet örtüsüdür. Bu bölümde iffet konusu da detaylı olarak incelenmektedir.

Tez, âyet ağırlıklıdır. Tezde yüzden fazla âyet delil olarak sunulmaktadır. Ayrıca tezimiz, sadece Hatun'la sınırlı kalmamış seksen beş farklı kaynaktan da faydalanılmıştır.

Tezde İlahî kitaplardan sadece Kur'an'dan değil, aynı zamanda Tevrat ve İncil'e de müracaat edilmiştir. Böylece kadın meselesinde, İlahî dinler arasında mukayese imkânı da doğmaktadır.

Ünver, Mustafa: "Kur'an'ın Anlaşılmasında Siyâkın Rolü", Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Mevlüt Güngör).

Kur'an'ın tam ve doğru bir şekilde anlaşılmasını sağlayan çeşitli kaideler bulunmaktadır. Bu kurallardan birisi de âyetleri içinde geçtikleri siyakları (bağlamaları) içinde anlamaya çalışmaktır. Çünkü her ifade bir siyakta ortaya çıktığı gibi, her âyet de bir siyakta geçmektedir. Dolayısıyla her ifade en sağlıklı ve en doğru bir şekilde ancak içinde geçtiği siyakta anlaşılabilir.

Tezin giriş bölümünde siyak mefhumunu dil açısından incelemeye çalıştık. Ayrıca Kur'an'ın anlaşılmasında karşılaşılan bazı problemlere ve cevaplarına, bunun yanında bizim bu konuyu seçmemize etkin olan hususlara, okuyucuyu siyak konusuna hazırlamak amacıyla yine giriş bölümü içerisinde yer verdik.

İlk bölümde siyak-sibak terimleri ile bunların Türkçedeki karşılığı üzerinde eleştirel olarak durmaya çalıştık.

İkinci bölümde ise, siyak yönünden Kur'an'ın sınıflandırılmasını yapmaya, bunları açıklayarak Kur'an'dan örneklerle incelemeye gayret ettik.

Son bölümde de çalışmanın doğrudan Kur'an'ın anlaşılması yönü ile ilgili olan, siyakın olumlu katkıları üzerinde ve ihmali sonucunda ortaya çıkan olumsuz tezahürleri üzerinde durmaya çalıştık. Seçtiğimiz örneklerin genelde birkaç başlık altında değerlendirilebilir olması yüzünden özellikle ilk kısımdaki sınıflandırmada bir hayli zorlandığımız söylemeliyiz. İkinci kısımda ise malzemesine sahip olduğumuz pek çok konu arasında en popüler olanlarından bir kaçını seçtik ve siyak açısından incelemeye çalıştık.

Yıldırım, Üzeyir: "Hz. Peygamber'in Hadislerinde Sihir", Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. M. Sait Hatiboğlu), 99s.

Yıldırım, Hamza: "Fahreddin er-Razî'ye Göre Bazı Kevnî Ayetlerin Yorumu", Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Salih Akdemir)", 108 sahife.

XII. Yüzyılın ilmi tefsir sahasında en başarılı siması olan Fahreddin er-Razî döneminin ilmi, kültürel malumatlarını tefsirinde açık bir şekilde beyan etmiştir. Kur'an'da oluş bildiren âyetlere getirdiği yorumda ilmi tefsire birçok metot ve kaynak kazandırmıştır. Bununla beraber döneminin yetersiz ilminden dolayı birçok konularda Kur'an âyetlerini gereği gibi anlayamamıştır.

XX. Yüzyılın modern ilmin verilerine dayanarak hazırlanmış olan astronomik gerçekler o dönemde teşhis edilen birçok konunun yanlışlığını gündeme getirmiştir. Dolayısıyla ilmi tefsir sahasında yapılacak çalışmalarda doğruluğu kesinleşmemiş bilgilerin kullanılması büyük sakıncalar doğurmaktadır.

Tezimizin sonunda çıkardığımız netice şudur: Fahreddin er-Razî Kur'an'ın nassına bağlı olduğu konularda başarılı sonuçlara varmış, döneminin Kelâmî ve felsefi tesirin altında kaldığı notalarda ise istene sonuçlara ulaşamamıştır. O dö-

TÜRKİYE DIYANET VAKFI
YAYIN MATBAACILIK VE TİCARET İŞLETMESİ

Mithatpaşa Cd. No: 62/B (06420) • Kızılay/ANKARA
Tel: (0.312) 418 59 49 • 417 09 04 • 425 27 75
Fax: (0.312) 417 00 09

Yayın No: 321
Sempozyumlar-Paneller Serisi: 31

ISBN 975-389-397-3
02.06.Y.0005.321

Kapak Tasarım ve Uygulama
Mehmet Öztürk

Bu kitap;
Türkiye Diyanet Vakfı
Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi'nin
Dizgi, Fotomekanik, Ofset ve Cilt Tesislerinde

TÜRKİYE DIYANET VAKFI YAYINLARI / 321

Ölümünün 50. Yıldönümünde
Musa Carullah Bigiyef
(1875-1949)

I. Uluslararası
Musa Carullah Bigiyef Sempozyumu
6 - 7 Kasım 1999 Ankara

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	87588
Tas. No:	923 1115

ANKARA

29 HAZİRAN 1993

MÛSA CÂRULLAH

(1875-1949)

Hayatı, Görüşleri ve Eserleri

Osman KESKİOĞLU

“Ben aklı, fikri esaretten kurtarmak için yazdım. İslâmiyet’in kudsiyetine, itilâsına imanım tamdır. İslâm iyi anlaşılırsa her zaman medeniyet kaynağı olur.”

(Halk Nazarınca Bir Nice Mesele)

Kendini İslâm mefküresine vermiş bir kişi olan *Mûsâ b. Cârullah*, Rusya-Şimal Türklerinden olup 1875 yılında Azak Kalesi (*Rostov’na Dolu*) da doğdu. Dedesi, Kiyki köyünden Abdülkerim Devliken adında zengin bir adamdır. Bu âile soyca Nogay Türklerinin Altovul, yâni Altıoğul sülâlesindedir. Babası, Kiyki köyünün imamı ve medrese sâhibi olan Habîbu’llah’tan, o devirde medreselerde okunması mûtâd olan dersleri okumuştur. Zekî öğrencisini çok seven hocası ona kızı Fâtıma Hanımı verip evlendirdi. Yeni evliler, köyden ayrılıp Azak’a yerleştiler. Tahsil sâhibi olan koca, orada hem imamlık yapıyor, hem de ticâret işleriyle uğraşıyordu. İşte Mûsâ orada doğdu. Anası Fâtıma Hanım da asıl bir Türk kızıdır. Onun babası Habîbu’llah’ın babası da zengin bir tâcirdir. Büyük atalarının adı Bigi idi. Mûsâ bu soyadını kullandı.

Babası, genç yaşta ölünce, anası Fâtıma Hanım oğlunu okutup yetiştirdi. Türkçe, arapça, rusça okuyan Mûsâ tahsîline devam etmek istedi. Rus Teknik Lisesine yazıldı. Fakat annesi, ona dînî tahsil vermek istiyordu; onu Kazan medreselerine gönderdi. Mûsâ, ora medreselerini beğenmediğinden 1890 da geri döndü. Yarıda bıraktığı Teknik Liseye giderek onu bitirdi. Bundan sonra, o çağda *türklük* ocağı olan Buhârâ’ya gitti; dört yıl orada tahsil yaptı. İslâmî ilimlerde ilerledi, arapçayı, farsçayı tam öğrendi. Sonra İstanbul’a geldi. Mühendis mektebine kaydolundu. Hemşehrisi Mûsâ Akyiğit zâde, bu keskin zekâlı çocuğu Mısır’a tahsile gitmeye teşvik etti. Oraya varınca, çağının en büyük din âlimi ve İslâm mütefekkiri Muhammed Abduh ile tanıştı; kütüphânelerde araştırmalar yaptı; bilgisini artırdı. Oradan Hicaz’a gitti. İki yıl kaldı. Oradan da Hindistan’a giderek Hindistan’ın sayılı âlimleriyle görüştü. Sonra yine Mısır’a döndü. Üç yıl kalarak Kur’an ilimleri üzerinde çalıştı. Zâten bu seyâhatlarında dâimâ ilim topladı. Bilhassa Kur’an ilimleri ve Kur’an Târîhi üzerinde araştırmalar, incelemeler yaptı. Bu etüdlerini sonra eser hâlinde verdi.

1904 yılında Azak’a, annesinin yanına döndü. 1908 de annesinin ölümünden sonra Petersburg’a gitti. Orada meşhur İslâm âlemi seyyahı Abdu’r Reşid İbrahim ile Arapça olarak (*El-Tilmiz*) adlı bir gazeteyi idâre ettiler. Bu sırada Kazan’ın Çistay kasabasından Zâkir İşan adında bir şeyhin aydın bir Türk kızı olan Esmâ Hanım adındaki kızıyla evlendi. 1911 de Hüseyniyye Medresesi’ne Müderris tâyin olundu. Fakat oradaki imam ve müderrislerle görüş ayrılığı yüzünden altı aydan fazla kalamadı. Yine Petersburg’a dönerek Emânet adındaki matbaayı kurdu. Yayına başladı. Eserlerinin bir kısmı Kazan’da, bir kısmı da Pe-

إِلَهِي الْعَمَلِ

فِي تَفْسِيرِ الْقُرْآنِ

عَلَى الصَّوْلِ الْإِسْلَامِيِّ وَالْإِسْلَامِيِّ الْإِسْلَامِيِّ

Musa Cavallah

مِنْ إِفَادَاتِ الْأَمَامِ السَّنَدِيِّ عَجِيدِ اللَّهِ ابْنِ الْأَسْلَامِ

الَّتِي تَلَقَّاهَا مِنْهُ

الْعَلَامَةِ مَوْسَى الْجَائِدِ

عَنْ بَشْرَةَ

ابْنِ سَعِيدِ غُلَامِ مُحَمَّدِ السَّنَدِيِّ

مَكْتَبَةُ "بَيْتِ الْحِكْمَةِ" بَكْرَةَ اَتَشِي

مَطْبُوعِي كِيشَنل پریس کراچی

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Demirbaş No:	2899651
Tasnif No:	297-249 18811

К Вопросу о Правах Турецких Женщин

Али САРЫКОЙУНЧУ

Отдел Истории Университета Османгази

РЕЗЮМЕ

Турецкая женщина достигла своих человеческих прав не так легко. Мы можем видеть это в историческом процессе. Турецкая женщина, в начале стоящая наравне с мужчиной, потом была оттолкнута на один шаг назад.

В преисламский период положение женщины в тюркском обществе была гораздо лучше, чем в других обществах. Мы можем даже сказать, что она имела больше прав чем сегодня. Ущемление прав женщин начинается с принятием Ислама. Главная причина заключается в неправильной интерпретации исламских учений, а также в том, что некоторые вымышленные слова были ложно приписаны пророку Мухаммеду. Кроме того, здесь играл роль и влияние в Исламе чуждых культур.

Турецкая женщина достигла прав женщин современного мира благодаря основоположнику Турецкой Республики Мустафа Кемалью АТАТЮРКУ. Мы все должны стоять на защите прав, которые Турецкая женщина приобрела при покровительстве великого Ататюрка.

Слова-Ключи:

Турчанка, Женщина, Мусульманство, Ататюрк

09 HAZİRAN 1999

MUSA CARULLAH BIGİYEF

-Hayatı, Mücadelesi, Fikirleri-

Hamdi MERT

Ahmet Yesevi Üniversitesi
Yayınlar Genel Müdürü

ÖZET

Musa Carullah Bigiyef yenilikçi, mücadeleci, araştırmacı, velûd bir Türk-İslâm bilgini.

Rusya içerisindeki Türk topluluklarının problemleri bir döneminde yaşamıştır. Rusların, özellikle 1905 ve 1917 devrimleri dönemlerinde Rusya'da yaşayan azınlıklara bazı dahili hak ve hürriyetler ve 'detmeleri sebebiyle "Müslüman-Türk" topluluklarına yeni haklar verilmesi istikametinde ilmi, siyasi ve kültürel çalışmalar yapmıştır.

Rusya içerisinde hizmet etme imkânı kalmayınca bu ülkeyi terketmiş; ilmi araştırmalarını ve siyasi çalışmalarını Rusya dışında sürdürmüştür.

İlmi araştırma maksadıyla uzun seyahatlara çıkmış; Fıkıh, Tefsir, Hadis başta olmak üzere genel İslâmî konularda 120 civarında eser vermiştir.

Dini ilimler alanında özgün fikir ve teklifleri olan Bigiyef -benzer bazı yenilikçi ilim adamlarının aksine- selef alimlerinin re'yelerini tamamiyle reddetmiş ama onları bilimsel olarak eleştirmiş ve bu konularda yeni görüş ve teklifler getirmiştir.

O'nun, din ilimleri alanındaki kendine mahsus, özgün fikirlerinin tanınması, düşünce hayatımıza yeni bir zenginlik katacaktır.

Anahtar Kelimeler:

Bigiyef, İslâm'da Yenileşme, Türk-İslâm Kongreleri

D. 1626

bilig-8/Kış '99, Ankara

s. 125-138

132139

MUSA CARULLAH

290 - Rusya Türklerinden Musa Carullah Bigi (1875 - 1949). 95 s.

Yüksek Lisans

Ahmet KANLIDERE

Tez Dan.: Doç.Dr. Nadir DEVLET

Kabul Tarihi: 5.8.1988

(Yakınçağ Tarihi)

M. Öhüv

19. Yüzyıl Rusya Türkleri arasında yenileşme hareketini başlatan Tatar din alimlerinden Kursavî ve Şehabeddin Mercanî'den sonra, ıslahat hareketlerini devam ettirenlerden biri Musa Carullah Bigi'nin dini ıslahat konusundaki fikirleri hem Rusya'da hem Türkiye'de etkili olmuştur.

Bu araştırmada, giriş niteliğindeki birinci bölümde, Musa Carullah Bigi'nin hayatı hakkında bilgi verilmiş, eserleri tanıtılmış ve eserleri hakkında yazılan yazıların bibliyografik künyeleri çıkarılmıştır.

İkinci bölümde Carullah'ın fikirleri, fikirlerinin özellikle Türkiye'de tesirleri incelenmiştir.

20 TEMMUZ 1994

على رضا قره بلوط, معجم المخطوطات الموجودة في مكتبات استانبول
و أناطولي, الجزء الثالث, ص. 1607 [y.y., t.y.] İSAM 141629

19 HAZ 2006

MADE YERİMLİNGİRTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

Musa Carullah
5490 - موسى جار الله Bigiyef التركستاني القازاني

التاتاري عارف باللغات العربية والفارسية والتاتارية والتركية
والروسية المتوفى 1369/ 1949

(أنظر : الزركلي 269/8 ؛ معجم المؤلفين 37/13 ؛ فهرس

سيف الدين أوزاكه 209/5)

من تصانيفه :

1 - شرح طيبة النشر في القراءات العشر لابن الجزري

إزمير لي إسماعيل حقي رقم 1 ؛